

Seminari Pensaments per la Pau. Literatura i Pau
Universitat de la Pau, Sant Cugat
25 i 26 de febrer, 2006

VIRGINIA WOOLF: LA MIRADA DE L'ESTRANYA

Elena Grau Biosca

La meva relació amb Virgínia Woolf

Virgínia Woolf és coneguda i reconeguda sobretot com autora en l'àmbit de la literatura i la crítica literària. És particularment apreciada per les dones feministes la seva obra en general i molt en concret el seu assaig sobre les dones i l'escriptura, *Una cambra pròpia* o *Un cuarto propio*¹. També pels seus diversos articles sobre autores recollits a *Dones i literatura. Assaig de crítica literària*².

Molt menys coneguda és a l'àmbit pacifista pel seu assaig *Tres guineas*, que es troba en versió castellana en diverses edicions, una d'elles la de Lumen de 1977 que jo vaig llegir. Encara més desconegut és el seu article "Pensamientos de paz durante una incursión aérea", escrit l'agost del 1940 i traduït recentment al castellà a un volum col·lectiu titulat *Guerras que yo he visto. Saberes de mujeres en la guerra* de l'editorial Horas y horas l'any 2000. Aquests dos textos directament referits al tema de la guerra i la pau els han donat a conèixer sobretot les dones i, de fet, són clàssics per a les dones pacifistes, formen part de la genealogia femenina de pensament pacifista.

En el meu cas, el coneixement de Virgínia Woolf s'ha donat en el terreny del pensament i la pràctica pacifista i feminista, a través de la seva obra *Tres guineas*, tot i què sóc també lectora de les seves novel·les. El lloc des del que parlo d'ella és, doncs, no el de l'estudiosa de la literatura, sinó el de la persona que ha estat tocada per les seves paraules, captivada per la seva mirada i el seu pensament, en aquesta obra singular en el recorregut de Virgínia Woolf.

Per explicar aquest lloc des del que parlaré del discurs pacifista de Virgínia Woolf, cal dir que la lectura de *Tres Guineas*, l'any 1980, no la puc separar de diversos fets que s'il·luminen mútuament i que donen sentit a la meva experiència al moviment pacifista dels anys vuitanta. Un d'ells és la lectura dels textos de Giulia Adinolfi als tres primers números

---

¹ Hi ha una traducció d'Helena Valentí al català, *Una cambra pròpia*, Barcelona, Deriva, 1996. La darrera traducció al castellà és de Milagros Rivera i l'ha publicat l'editorial Horas y horas de Madrid l'any 2003.

² Traducció de Jordi Ainaud, Barcelona, Columna, 1999.

de la revista *mientras tanto*,³ en els que es feia una anàlisi de l'experiència de les dones del darrer quart del segle XX i una important aportació al pensament feminista del nostre país, en un moment de crisi, per mitjà de la proposta de rescatar críticament la tradició de cultura i de treball de les dones. Tampoc es pot desvincular del coneixement de la pràctica de la noviolència activa que caracteritzà el campament de dones de Greenham Common, creat el 1981 a partir de la marxa de les "Dones a favor de la vida a la terra" contra la instal·lació de míssils de creuer a la base del mateix nom⁴. I no puc separar-la, sobretot, del que vivíem en aquell moment un grup de dones entre les que havia nascut una relació de confiança en els espais del Comitè del Guinardó per la Pau i el Desarmament i del Comitè Antinuclear de Catalunya. Per a nosaltres la lectura d'aquests textos, i el coneixement del campament de Greenham, van ser un moment de revelació, de llum.

Les dones que crearem un espai propi dins el moviment per la pau dels anys 80 vam començar preguntant-nos quin era el nostre lloc de dones en relació a la guerra i a la violència. Les imatges de víctimes de la violència, de còmplices de la guerra o d'abanderades de la pau presents en els discursos sobre les dones i la guerra, no deien res de nosaltres. La pregunta que ens fèiem tenia a veure amb el mateix fet d'haver creat un grup de dones al si d'aquest moviment, amb el sentit d'aquest fet. Estar entre dones, per a nosaltres, no era una posició contra els companys barons, sinó una pràctica a favor nostre. Això volia dir que no ens situàvem en una lògica de polaritat segons uns termes d'adhesió o de resposta a la seva manera de fer; sinó que ens situàvem en un altre lloc, actuant en els nostres propis termes.

Les dones que he esmentat donaven paraules i maneres de fer al que nosaltres vivíem, però no ho sabíem dir: la diferència de ser dones. Les paraules d'elles ens autoritzaven a pensar partint de nosaltres, de la nostra experiència. També feien visible que de les dones procedia un saber antic i viu i que era aquest saber el que ens havia de donar la mesura per actuar al món. Les paraules de Virginia Woolf a la seva resposta final a l'interlocutor de *Tres guineas* recollen i ens ajudaven a dir el que volíem:

"La mejor manera en que podemos ayudarle a evitar la guerra no consiste en repetir sus palabras y en seguir sus métodos, sino en hallar nuevas palabras y crear nuevos métodos."⁵

---

³ Giulia Adinolfi, "Sobre las contradicciones del feminismo", *mientras tanto* nº 1, nov-dic 1979; "Sobre subculturas femeninas (I)", *mientras tanto* nº 2, ene-feb 1980; "Esquema sobre el trabajo doméstico", *mientras tanto* nº 3, mar-abr 1980.

⁴ Alice Cook; Gwyn Kirk, *Greenham women everywhere*, Londres, Pluto Press, 1983.

⁵ Virginia Woolf, *Tres guineas*, Barcelona, Lumen, 1977, p. 193. Traducció d'Andrés Bosch.

Una frase que s'ha fet famosa entre les dones i que nosaltres vam posar com títol a una ponència presentada a la Segona trobada del moviment per la pau, l'any 1985. Aquestes paraules ens autoritzaven a explorar la nostra experiència, a fer emergir el nostre saber i a cercar les paraules que necessitàvem per a anomenar-lo. Ens autoritzaven a mirar el món i el moviment per la pau des de nosaltres, tant en els grups de dones com en els grups mixtes.

Així al sí del moviment per la pau per primera vegada vam fer política en primera persona. És a dir fèiem, dèiem i pensàvem sense escissions, mostrant qui érem, sense plegar-nos a la neutralització sexual que ens demanava la conducta política predominant. Virgínia Woolf, Giulia Adinolfi i les dones de Greenham ens van donar la llibertat de tenir un lloc propi i diferent que no es mesurava amb els referents masculins de la política. Aquesta llibertat va ser un inici que va donar sentit a una relació entre dones que ha seguit al col·lectiu de la revista *En Pie de Paz* i al Grup Giulia Adinolfi. Una relació que encara avui continua i sosté el que fem.

Virgínia Woolf, pensadora pacifista

Abans de parlar de *Tres guineas* i de les aportacions que Virgínia Woolf ha fet a la cultura pacifista, voldria dir algunes coses sobre ella i sobre el moment en què va crear aquesta obra. Virgínia Woolf és per damunt de tot escriptora. Pensar i escriure era la seva manera d'intervenir al món. Això es reflecteix reiteradament al seu diari, *Diario de una escritora*, que coneixem en un volum seleccionat per Leonard Woolf a partir dels 26 volums del seu diari escrit entre 1915 i 1941.⁶

Com escriptora, com artista, ella s'acosta a la realitat sense la mediació d'un discurs polític-ideològic tancat que la porti a una sola interpretació dels fets. S'hi acosta amb una sensibilitat agudíssima, capta fets i sensacions que normalment resten invisibles; cerca i dóna significats propis a aquests fets en la seva escriptura. És una dona interessada en el món i, sobretot, en la vida i l'experiència de les persones, en la quotidianitat. Té una percepció directa i sensible de l'experiència humana. Però de l'experiència humana ella vol rescatar sobre tot la de les persones "grises" perquè per a ella la veritable història és la que fan les persones que cada dia asseguren que el món funcioni i no els fets dels herois, la política del poder i la guerra.

Lyndall Gordon, autora d'una de les biografies de Virgínia Woolf, diu en aquest sentit: "Virginia da a entender que en el centro de la historia

---

⁶ Virginia Woolf, *Diario de una escritora*, Barcelona, Lumen, 1981.

están los actos oscuros entre los actos de los reyes y los guerreros.”⁷ Per a ella, la guerra que sempre ha estat al centre del discurs històric és en canvi –seguint Lyndall Gordon– “un tiempo en que las energías constructivas de nuestra especie duermen”⁸. Dormen les energies constructives de les persones grises que fan que el món funcioni.

Si hagués de resumir la posició des de la que Virginia mira la realitat, diria que és una combinació d’irreverència - o de burla, com ella diu- respecte a les jerarquies que crea el poder i la dominació, i de llibertat de pensament, en el sentit de preguntar-se sobre el que viu i sobre el que passa al seu voltant.

Virgínia és doncs una pensadora en el sentit que s’interpel·la sobre el món, sobre la seva experiència del món i, per tant, dóna un sentit original al discurs que fa sobre el món. D’altra banda, està pendent del que passa, és una dona informada i preocupada pels esdeveniments contemporanis i té una voluntat d’intervenir, particularment al final de la seva vida, amb una veu pública que doni opinió i creï debat. És a dir, vol que la seva eina d’intervenció, que és el pensament i l’escriptura, tingui una projecció pública: “... hay otra forma de luchar por la libertad sin armas; podemos luchar con la mente”⁹, dirà el 1940.

Virgínia es declara pacifista en diversos moments del seu diari. El pacifisme per a ella era una posició política que compartia amb les persones properes, els homes i dones del grup de Bloomsbury, durant la Primera Guerra Mundial i que ella va mantenir també durant la Segona, mentre que molta gent del seu voltant va canviar d’actitud. Ho veiem al text que va escriure en memòria del seu nebot, Julian Bell, mort a la guerra civil espanyola, sobre la decisió del qual d’anar a Espanya a lluitar amb el bàndol republicà ella diu: “Supongo que hay una fiebre en la sangre de la joven generación que posiblemente no podemos comprender. No he conocido a nadie de mi generación que tuviera estos sentimientos respecto a una guerra. Durante la Gran Guerra todos fuimos objetores de conciencia.” Però hi ha també una manera de ser, d’estar al món i a les relacions, més profunda que un posicionament polític davant una situació, que ella expressa així: “En el momento en

---

⁷ Lyndall Gordon, *Virginia Woolf. Vida de una escritora*, Barcelona, Seix Barral, 1986, p.215.

⁸ Op. cit., p. 213.

⁹ Virginia Woolf, “Pensamientos de paz durante una incursión aérea”, a AA. VV., *Guerras que yo he visto. Saberes de mujeres en la guerra*, Madrid, editorial Horas y horas, 2000, p. 48. Traducció de María Echaniz.

que se utiliza la fuerza, todo pasa a no tener sentido y a ser irreal para mí".¹⁰

De fet, el seu profund antibel·licisme la va dur a no tractar el tema de la guerra. No el tracta a les seves novel·les, tot i que hi és present com un rerefons en algunes d'elles. Ni tan sols el tracta a *Tres guineas* on ella articula un discurs pacifista. La seva reflexió en aquesta obra no és sobre el fet de la guerra en ell mateix. De fet, parla molt poc de l'experiència, de les conseqüències i de l'horror de la guerra. El que fa és posar la guerra com mesura de totes les accions humanes i interessar-se per tot allò que en el nostre fer apunta en darrera instància a sostenir unes relacions, una cultura i un simbòlic que preparen i menen a la guerra.

Aquesta reflexió la fa des de la seva experiència de dona. I ací tornem a trobar aquest interès de Virgínia per la gent obscura que fa la història enfront els actes visibles que s'apropien de la història. Però ara el trobem expressat en clau de la diferència dels sexes. Perquè sota el patriarcat són homes els que s'apropien de l'espai públic i fan invisibles les dones que sostenen el món de la cura i la relació; un món que, per a ella, és la solidesa, la continuïtat de la història humana. Són homes sota el patriarcat els que practiquen la guerra que és destructora de vides, de cultura i de civilització. El discurs pacifista de Virgínia no es pot desvincular, per tant, de la seva reflexió feminista.

El moment de creació i publicació de Tres guineas

Tres guineas s'escriu durant l'any 1937 i començament del 1938. Hi ha dos fets que marquen el context europeu i que estan presents al llibre. Un d'ells és la guerra civil espanyola a la que es fa referència al·ludint unes imatges fotogràfiques que mostren l'horror de la guerra¹¹. Però al marge del propi llibre, la guerra civil apareix al *Diario* amb una menció de la visió d'un grup de refugiats espanyols caminant per Londres. Això és el que ella capta de l'experiència del desplaçament forçat: "... un desfile de gente fatigada en huida, a la que las ametralladoras, en algún campo de España, impelieron hasta llevarles a cruzar Tavistock Square, Gordon Square, y luego ¿a dónde?, con sus fiambreras en la mano."¹² I, finalment, sens dubte el fet ja esmentat que el seu nebot Julian hi vulgui participar i hi morí el 18 de juliol de 1937, la fa dolorosament present.

El segon fet és l'ascens del feixisme i el nazisme, als que al·ludeix de manera central en el llibre i que suposen una amenaça a la llibertat i a

---

¹⁰ Nota biogràfica de Julian Bell escrita per Virginia Woolf, datada el 30 de juliol del 1937 i publicada a Quentin Bell, *Virginia Woolf (II), Mrs. Woolf, 1912-1941*, Barcelona, Lumen, 1980, pp. 406-413. Traducció de Marta Pessarrodona.

¹¹ *Tres guineas*, op. cit., p. 19-20.

¹² *Diario de una escritora*, op. cit., p. 378.

la cultura, i també una amenaça de guerra, de les que ella en té plena consciència: "... apunta la posibilidad de que haya guerra. Esto sería la ruina total, no sólo de la civilización en Europa, sino de nuestra última etapa."¹³

En aquest context i cap al final de la seva vida Virgínia escriu *Tres guineas* amb la intenció de tenir una veu pública, de crear debat: "... ciertas personas sentirán interés; pensarán; discutirán; y el libro no pasará inadvertido. (...) Todo indica que este libro agitará el contenido de los tinteros mucho más de lo que yo imaginaba."¹⁴

Pel que fa al moment personal en què escriu aquest llibre singular en el seu recorregut com novel·lista i crítica literària, després d'escriure *Els anys*,¹⁵ Virgínia queda exhausta i parla de no tornar a escriure novel·les, parla d'un esgotament de la seva capacitat creativa. Sembla alhora que veure's a ella mateixa retirada del centre de la fama literària li doni una llibertat que l'activa per a intervenir al món amb un altre tipus d'escriptura. En aquest sentit escrivia al seu diari el 5 i el 20 de maig del 1938:

"Me he convencido a mí misma de que a nada temo. Puedo hacer lo que quiera. Ya no soy famosa; ya no estoy encima de un pedestal; ya no me persiguen las sociedades; soy dueña de mí misma para siempre."¹⁶

"Soy un ser ajeno. Puedo seguir mi camino; hacer experimentos con mi imaginación, a mi manera. Quizá la jauría ladre, pero nunca me alcanzará. E incluso en el caso de que la jauría -críticos, amigos y enemigos- no me preste atención, o emplee la sarcástica sonrisa, seguiré siendo libre."¹⁷

D'altra banda, la decisió del seu nebot de participar directament a la guerra civil espanyola i posteriorment la seva mort mentre ella escrivia el llibre són una motivació directa per a l'escriptura de *Tres guineas*. Segons Quentin Bell, biògraf de Virgínia i també nebot seu, l'escriptura de *Tres guineas*: "en gran parte se convertía en una especie de discusión con Julian, o más bien con lo que suponía ser el punto de vista de Julian."¹⁸

---

¹³ *Diario*, op. cit., p. 399.

¹⁴ *Diario*, op. cit., p. 389

¹⁵ Virginia Woolf, *Els anys*, Barcelona, Nova Terra, 1973. Traducció de Maria- Antònia Oliver.

¹⁶ *Diario*, op. cit., p. 387, entrada del 5 de maig, 1938.

¹⁷ *Diario*, pp. 388-389, entrada del 20 de maig, 1938.

¹⁸ Quentin Bell, *Virginia Woolf (II)*, Mrs. Woolf, 1912-1941, op. cit., p. 318.

Però la gestació de *Tres guineas* és molt anterior a la mort de Julian. El 20 de gener del 1931 tenim la primera entrada de diari que fa referència al projecte d'escriure-la:

"Hace unos instantes, mientras tomaba un baño, he concebido un libro totalmente nuevo, continuación de *Una habitación propia*, acerca de la vida sexual de la mujer, que quizá se llamará Profesiones para Mujeres."¹⁹

A partir d'aquest moment hi ha mencions explícites del projecte de llibre que va canviant de nom. Els canvis de títol posen de manifest aquesta vinculació que abans he esmentat entre reflexió feminista i pacifista. Els títols successius són : *La puerta abierta*, *Una llamada a la puerta*, *¿Los hombres son así?* Finalment, mentre reescribia *Els anys*, durant el 1935-37, va anar prefigurant aquesta obra. El 15 d'octubre del 1935 anota que no ha pogut evitar escriure un capítol de *La próxima guerra*. I continuament fa referència a com aquest llibre se li imposa com un desig i com un plaer d'escriptura.²⁰

El 30 de desembre del 1935 se li acudeix que tingui la forma de resposta a les peticions que tantes vegades li han fet per a què escrigui sobre diversos temes relacionats amb les dones. A continuació canvia el títol pel de *Contestaciones a los corresponsales* i *Carta a un inglés*, per acabar posant-li *Dos guineas* i finalment *Tres guineas*.²¹

La gestació del llibre és llarga però l'escriptura, en canvi, és per a ella com una cavalcada, ràpida i lliure. L'escriu durant l'any 1937 i l'acaba l'abril del 1938:

(...) quería violenta, persistentemente, con urgencia, aunque no inevitablemente, escribir este libro. Y ahora experimento una sensación de serenidad y equilibrio; como si hubiera dicho lo que tenía que decir; que lo tomen o lo dejen; he cumplido mi tarea; gozo de libertad para emprender nuevas aventuras, a la edad de cincuenta y seis años.²²

El llibre es publica a primers de juny del 1938 i té una rebuda desigual, però significativa pel que fa a la crítica. Majoritàriament dones (però no totes, en particular no les més properes) s'interessen, s'entusiasmen i la feliciten pel llibre. El seu cercle d'amistats, en canvi, està desconcertat. "Y por culpa de este libro mis amigos se apartan de mí"²³, escriu al seu diari; i un mes més tard anota: "Ni uno solo de mis amigos ha hecho

---

¹⁹ *Diario*, op. cit., p. 226, entrada del 20 de gener, 1931.

²⁰ *Ibid.*, p. 342 i p. 345.

²¹ *Ibid.*, p. 349, 351, 356, i p. 361, entrada del 3 de novembre, 1936.

²² *Ibid.*, p. 384, entrada del 11 abril, 1938.

²³ *Ibid.*, p. 409, entrada del 22 de novembre, 1938.

mención de este libro”²⁴ Però Virgínia, que sempre ha acusat emocionalment les crítiques a les seves obres literàries, en aquest cas es manté serena i convençuda: “...escribir contra corriente causa una extraña sensación. Aunque, desde luego, seguiré haciéndolo.”²⁵

Del llibre se’n van vendre 8.000 exemplar en el moment de la publicació i se n’han fet innumerables reedicions.

La forma del llibre

El discurs de *Tres Guineas* es construeix sobre la ficció de contestar tres cartes: la d’un home culte que demana a Virgínia ¿com podem evitar la guerra?; la d’una tesorera d’un col·legi universitari femení i la d’una altra tesorera d’una associació que dóna suport a la incorporació de les dones al món del treball remunerat, de les professions.

És un llibre fluid, amb una ironia punyent, que va desplegant argumentacions, com deixant-se portar pel fil de la pròpia escriptura. A vegades tens la sensació que el discurs va sol i potser no va enlloc, que es perd en detalls, fins i tot hi ha moments en què penses que allarga excessivament les argumentacions. Després de desplegar les xarxes de l’observació, les dades i el significat d’aquestes, torna a recollir l’argumentació i segueix el seu fil.

L’argumentació es fonamenta en les dades, com diu ella, de “la historia, la biografía y el periódico diario.”²⁶ I això ho diu amb ironia en el sentit de situar-se fora del món acadèmic perquè ella, com totes les filles dels homes cultes de la seva època, no ha fet estudis universitaris i solament té accés a aquestes dades. Però alhora perquè Virgínia, com abans he dit, per a interrogar-se, per a pensar, s’alimenta de la vida quotidiana individual i col·lectiva; dóna sentit a les dades d’aquesta vida, les significa per a que no passin desapercebudes, per a que juguin un paper visible en la reflexió política.

El motiu inicial i el fil conductor del llibre és contestar la carta d’un home que li ha demanat la seva col·laboració per a evitar la guerra. Una carta que després es desdobra en tres. La col·laboració consisteix en signar un manifest, adherir-se a una societat que treballa per evitar la guerra i donar una guinea per als fons d’aquesta associació.

Des de l’inici ella posa de manifest el fet què homes i dones “...miramos las mismas cosas, pero las vemos de modo diferente.”²⁷ Des d’aquesta consciència, Virgínia desplega una mirada irònica sobre el que coneix,

---

²⁴ Ibid., p. 410, entrada del 19 de desembre, 1938.

²⁵ Ibid., p. 409, entrada del 22 de novembre, 1938.

²⁶ *Tres guineas*, op. cit., p. 176.

²⁷ Ibid., p. 12

explora el fet i la cultura de la guerra, i va descobrint els vincles entre la masculinitat i la cultura bèl·lica que la sostenen. I d'ací sorgeix, com diu Phyllis Rose, una altra biògrafa de la Woolf, un text "impúdic, que vol irritar, perquè, com sempre, a la Woolf li sembla que la burla i la impudícia són les úniques respostes saludables a la pompositat masculina."²⁸

Com s'articula el discurs pacifista de Virgínia Woolf

Al marge de la forma que pren el llibre, l'element central és la pregunta: "Com podem contribuir les dones a evitar la guerra?" És al voltant d'aquesta pregunta que Virgínia articula el seu discurs interrogant la pròpia experiència, partint del que ella i altres dones com ella viuen, es pregunten i pensen. Per això ella se situa en una classe i un món de referents culturals, el món en què ella ha estat educada. No parla en nom de totes les dones, parla en nom d'una experiència personal que altres dones poden compartir. Una classe i un món de referents que, d'altra banda, comparteix amb el seu interlocutor:

"Ambos procedemos de lo que en esta época híbrida en la que, pese a que el nacimiento puede ser de mixto origen, las clases siguen estratificadas, se ha dado en llamar, por razones de comodidad, la clase culta. Cuando nos encontramos en carne y hueso hablamos con el mismo acento; utilizamos los cuchillos y los tenedores de la misma manera; esperamos que el servicio doméstico guise la comida y lave los platos, después; y, sin grandes dificultades, podemos hablar, durante la cena, de gente y de política, de la guerra y la paz, de barbarie y civilización, de todas las cuestiones, ciertamente, apuntadas en su carta ... Pero, estos tres puntos suspensivos representan un abismo, una separación tan profunda y abrupta entre nosotros que, durante estos tres años, he estado sentada en mi lado del abismo, preguntándome si acaso puede servir para algo intentar hablar al otro lado."²⁹

L'abisme és el fet de pertànyer cadascun a un sexe, el sexe femení i el masculí, en una societat patriarcal. Un fet que es posa de manifest, per exemple, en la cancel·lació de l'experiència femenina en el patriarcat que ha deixat sense paraules la realitat de les dones. Per això en aquesta cultura, les dones solament són nomenades en relació als homes com observa amb ironia Virgínia:

"Nuestra cultura es tan inveteradamente antropocéntrica que ha sido necesario acuñar este incómodo término -la hija del hombre con

---

²⁸ Phyllis Rose, *Woman of Letters. A life of Virginia Woolf*, Londres, Pandora, 1986, p. 219.

La traducció de l'anglès és meva.

²⁹ *Tres Guineas*, op. cit., p. 10.

educación- para denominar a las mujeres cuyos padres fueron educados en las llamadas escuelas públicas y en las universidades.”³⁰

La pregunta clau - Com podem contribuir les dones a evitar la guerra?- S’ha de respondre, segons ella, des de la consciència de la diferència dels sexes. Des de la consciència que l’experiència de viure en un cos de dona o d’home no és la mateixa. Que l’experiència de socialització femenina i masculina ha donat lloc a visions del món diferents i que la diferent valoració dels sexes ha dut a posicions desiguals dins la societat pel que fa a la riquesa, la propietat i el poder de prendre decisions.

És des del seu cantó de l’abisme que Virgínia desplega la mirada de l’estranya, de la que no pertany a la societat masculina en el patriarcat, en el sentit que no comparteix la seva experiència, els seus valors. Al paràgraf següent em sembla que ella resumeix molt bé el seu punt de partida, el seu plantejament, el seu pla de treball al llibre:

“... <nosotras> -y este <nosotras> significa una unidad integrada por cuerpo cerebro y espíritu, sometida a la influencia del recuerdo y de las tradiciones- forzosamente seguimos siendo diferentes de <vosotros>, cuyo cuerpo, cerebro y espíritu han sido diferentemente educados y son diferentemente influenciados por recuerdos y tradiciones. Pese a que vemos un mismo mundo, lo vemos con ojos diferentes. Toda ayuda que nosotras podamos daros será diferente de la ayuda que vosotros os dais a vosotros mismos, y quizás el valor de nuestra ayuda radique, precisamente, en esa diferencia.”³¹

Una primera aportació de Virgínia al discurs de les dones sobre la guerra és situar des d’on hem d’analitzar el fet de la guerra; des d’una experiència que genera una cultura aliena a la cultura de la guerra. Una experiència que en aquell moment se situa com ella diu, “... (en)el puente que une la casa privada con el mundo de la vida pública”³². Les dones de la classe culta estan començant a accedir a espais que abans eren exclusivament masculins. Estan en un moment de transició. Venen d’un món que els havia estat imposat però en el què elles han desenvolupat pràctiques pròpies i han fet una profunda elaboració cultural donant sentits a la seva manera de estar i mirar el món. Estan alhora entrant en un món al que volen accedir, un món que està regit per l’experiència, els valors i la cultura dels homes. Una experiència estretament vinculada a la dominació, la violència i la guerra. Una cultura i uns valors que alimenten i sostenen el fet bèl·lic.

L’anàlisi de la cultura de la guerra, doncs, el fa Virgínia a través de la interrogació de les formes de vida, l’educació, el treball professional, i

---

³⁰ Ibid., p. 196, nota 2.

³¹ Ibid., p. 28.

³² Ibid., p. 29.

les formes de fer política dels homes de la seva classe. Una interrogació feta des d'aquesta mirada de l'estranya que, des de fora, "desde el umbral de una casa privada"³³, observa els comportaments, els valors que els sostenen i els resultats d'aquests comportaments i es pregunta:

"¿Deseamos unirnos al desfile o no? ¿Con qué condiciones nos uniremos al desfile? Y, sobre todo ¿a dónde nos conduce ese desfile de los hombres con educación?"³⁴ Després d'analitzar l'educació que reben els homes de la seva classe i els valors i comportaments que es deriven de l'exercici de les professions conclou: "Tienen la virtud de dar a las personas que las ejercen carácter posesivo, celoso de todos sus derechos, y altamente combativo si alguien osa disputárselos. (...) ¿Y acaso estos rasgos no conducen a la guerra?"³⁵

Ella dóna un valor privilegiat a la posició de les dones que, en el moment històric en què han adquirit el dret a tenir educació, a incorporar-se a les professions i a exercir el vot, es poden preguntar si s'hi volen incorporar en les mateixes condicions i repetint o imitant els comportaments masculins.

"¿Si ejercemos las profesiones tal como se ejercen, acaso dentro de un siglo más o menos no seremos igualmente celosas, igualmente competitivas, y no estaremos igualmente seguras del veredicto de Dios, la Naturaleza, la Ley y la Propiedad?"³⁶

Virgínia, doncs, proposa interpel·lar-se sobre l'emancipació femenina que té com referent el subjecte masculí. Aquesta és una segona aportació de l'autora, en el sentit que ella defensa l'accés de les dones a l'educació, a les professions, a la vida política i pública però en els seus propis termes, en els termes que les dones vulguin. Perquè és capaç de no quedar enlluernada per la igualació, o la identitat, amb els homes, en una societat que desvaloritza allò femení i posa com mesura d'excel·lència el que és masculí. Això és el que transmet al seu interlocutor utilitzant el doble sentit de la paraula "societat":

"... nos parece no sólo racionalmente erróneo, sino también emotivamente imposible, rellenar su formulario e ingresar en su sociedad. Y así es por cuanto, al hacerlo, fundiríamos nuestra identidad con la suya; (...) No podríamos expresar una opinión que nuestra experiencia de lo que es la "sociedad" no ha ayudado a formular."³⁷

---

³³ Ibid., p. 29.

³⁴ Ibid., p. 88.

³⁵ Ibid., p. 93.

³⁶ Ibid., p. 93.

³⁷ Ibid., p. 144.

El resultat de l'observació, de l'anàlisi i la interrogació és anar destriant i posar sobre la taula els lligams que existeixen entre els valors i els interessos que regeixen l'educació, les professions, la política i la cultura masculines i els valors i els interessos que menen a la guerra. La gran aportació de Virgínia Woolf al pacifisme feminista és fer palesa la vinculació entre militarisme i patriarcat; entre la dominació patriarcal i les relacions de dominació que tenen la guerra com una forma de resolució dels conflictes. Veiem com vincula ambdues formes de dominació amb el nexa de la por:

"Esta es pues la conclusión a que nuestro estudio de la naturaleza del miedo nos ha llevado, del miedo que prohíbe la libertad en la casa privada. Este miedo, a pesar de ser pequeño, insignificante y privado, está relacionado con el otro miedo, con el miedo público, que no es pequeño ni insignificante, el miedo que le ha inducido a usted a pedirnos que le ayudemos a evitar la guerra."³⁸

És des d'aquesta constatació que Virgínia proposa mantenir la mirada de l'estranya que li ha permès d'entendre els mecanismes profunds que fan de la guerra un comportament normalitzat, inevitable, a la nostra societat i cultura. Però també significa aportar i proposar la capacitat modificadora de les dones; és a dir, fer política de l'estranyesa.

Per a Luisa Muraro, *Tres guineas* "és l'acte de naixement de la política de l'estranyesa" (...) En aquest llibre, escrit el 1937 i publicat l'any després, a Anglaterra, en el context d'una creixent mobilització contra el feixisme i l'amenaça de guerra, l'estranyesa de tantes dones respecte a la mentalitat i la cultura que menen a la guerra, de sentiment impolític es transforma en resposta política."³⁹ A mi em sembla que, efectivament, a més de palesar i denunciar els motius del patriarcat per sostenir les guerres, Virgínia dóna sentit polític a aquest sentiment d'estranyesa i aleshores el converteix en una eina per la pau. En aquest sentit la política de l'estranyesa té una tremenda actualitat.

La política de l'estranyesa: actualitat del pensament de Virgínia Woolf

El primer aspecte que vull senyalar d'això que anomeno "política de l'estranyesa" és el que té a veure amb el debat sobre l'emancipació de les dones. Un debat que Virgínia Woolf encetava als anys trenta però que encara té actualitat. Ella plantejà el debat posant com horitzó i mesura de les nostres opcions la guerra i la pau. Avui podem dir que, en certa mesura, dones que hem assolit la igualtat de drets o l'emancipació, no hem renunciat del tot al que Virgínia Woolf

---

³⁸ Ibid., p. 191.

³⁹ Luisa Muraro, "Guerre che ho visto", a AA. VV, *Guerre che ho visto*, Milà, Libreria delle donne di Milano, 1999, p. 25. La traducció és meva.

proposava i per això seguim aportant elements valuosos a l'horitzó de la pau.

Deia Virgínia que les estranyes eren alienes a molts dels valors i les maneres de fer de l'ordre masculí perquè les seves mestres havien estat unes altres: "las cuatro grandes maestras de las hijas de los hombres con educación" han estat "la pobreza, la castidad, la burla y la libertad con respecto a las lealtades irreales".⁴⁰ Aquestes quatre mestres havien de guiar la mirada de les dones en el moment d'accedir als espais i a les activitats que llavors s'obrien, per tal de no incorporar-se "a la desfilada dels barons" renunciant a la seva diferència. I aquestes quatre mestres potser segueixen sent encara més de les dones que dels homes.

La *pobresa* seria guanyar el que és necessari per viure, però no més. Les dones ens guiem per la pobresa quan seguim donant un sentit al treball remunerat que no el separa de la vida, quan ens resistim a què s'apoderi totalment d'ella. La *castedat* és evitar que el diner sigui la mesura de totes les coses. Les dones hem mantingut l'àmbit de la gratuïtat en les relacions de cura i la relació d'amor. Unes relacions en les que hi ha un saber donar i un saber rebre, al marge de la mesura del diner. La *burla* és la irreverència als honors i a les jerarquies. Viure fora de l'imaginari del poder. Rebutjar la màscara que exigeix la fama a la vida pública. Ser fidel a una mateixa. Avui sabem que se segueix barrant el pas de les dones als llocs de poder; però també sabem que moltes dones no estem interessades a accedir-hi o a mantenir-nos en llocs de poder a qualsevol preu. I la *llibertat respecte a les lleialtats irreals* és ancorar l'existència social en la "lleialtat real" a les persones de carn i ossos, en les relacions humanes, i no en abstraccions desencarnades – com la pàtria, la raça, la nació- que mantenen l'exclusió d'altres. Ho veiem cada vegada que hi ha dones que es pregunten, com Virgínia, "¿Qué significa para mí *la patria* siendo como soy una extraña?"⁴¹ I la seva contesta és posar la vida dels éssers estimats per davant dels interessos patriòtics, com ho han fet les Dones de Negre a l'exlugoslàvia; les mares russes, les mares als Estats Units.

El segon element de la política de l'estranyesa té a veure amb la connexió que Virgínia establia entre els comportament privats i els públics. La seva argumentació és anterior a la consigna més famosa del feminisme dels anys seixanta, "Allò personal és polític", però és la mateixa. Ja hem vist abans com ella parla de la connexió entre la por privada i la por pública. Aquesta connexió duia a Virgínia a dir al seu interlocutor que les estranyes col·laborarien amb la seva causa "fent experiments" polítics. "Pero no con los medios públicos en público, sino con medios privados en privado. Estos experimentos no serán

---

⁴⁰ *Tres Guineas*, op. cit., p. 110.

⁴¹ Op. cit., p. 146.

meramente crítics, sino creadores”⁴² Ella proposa, doncs, fer política a la vida privada, donar valor polític als comportaments quotidians.

Des dels anys seixanta les dones hem fet molta política a l'àmbit privat. Una política que està donant com resultat la modificació de la relació entre els sexes, de les estructures familiars, de la socialització de nens i nenes. Hem començat a parlar del final del patriarcat i de la revolució de les dones. Una revolució que s'ha fet sense vessament de sang. En aquest sentit hem lluitat per la llibertat sense armes. Hem lluitat amb la ment i amb pràctica de la relació –des de les taules de té i no des de les taules de negociació- com Virginia proposava al seu article “Pensamientos de paz durante una incursión aérea”.

I també estem fent emergir a la vista de tothom l'àmbit de la cura i de la gratuïtat com un dels fonaments del funcionament social. Un àmbit que no està al marge de la política. Ben al contrari és un espai en el que es du a terme una tasca de civilització amb sabers i pràctiques pròpies que són aliens a la guerra. Virginia Woolf proposava que aquests sabers s'incorporessin a l'educació i els enuncia com, “las artes de la humana relación; el arte de comprender la vida y la mente del prójimo, y las artes menores del habla, el vestir, la cocina, que estan aliadas con las anteriores.”⁴³

Hi ha un tercer element de la política de l'estranyesa que em sembla particularment interessant i actual. És la seva proposta d'exercir la indiferència vers la conducta bel·licista dels homes. No incitar a lluitar i no dissuadir la lluita, com forma de convidar a la reflexió. Aquesta proposta convida els homes a reflexionar lliurement sobre la pròpia masculinitat, de la mateixa manera que les dones hem ressignificat la feminitat. I donat que les dones no podem fer aquesta reflexió crítica per ells: “..., la extraña debe dejar al hombre que se enfrente solo con su instinto de lucha”.⁴⁴ Una tasca que alguns homes han començat però que encara està en els seus inicis i que és imprescindible per a eradicar la violència de les nostres vides privades i públiques.

Virgínia és doncs una pensadora de la diferència sexual que interpel·la tant dones com homes en la seva feminitat i masculinitat. Masculinitat i feminitat que en l'ordre simbòlic patriarcal constrenyen l'experiència femenina i la masculina i que, per tant, cal afrontar críticament. Dues experiències sexuades que però no són prescindibles perquè:

“Un común interés nos une, estamos en un mismo mundo y en una misma vida. Es esencial que nos demos cuenta de esa unidad que los cadáveres y las casas derruidas demuestran. Y así es porque esta será

---

⁴² Ibid., p. 155.

⁴³ Ibid., pp. 49-50.

⁴⁴ Ibid., p. 146.

nuestra ruina si usted, en la inmensidad de sus abstracciones públicas, olvida la figura privada, o si nosotras, en la intensidad de nuestras emociones privadas, olvidamos el mundo público. Ambas cosas quedarán derruidas, la pública y la privada, la material y la espiritual, por cuanto están inseparablemente relacionadas.”⁴⁵

Virginia proposa alliberar-se dels estereotips i, sobre tot, de la castració de les capacitats creatives que aquests suposen. Per a ella llibertat és creativitat, és independència de pensament, pensament original i relació humana. D'ací la seva proposta a “Pensamientos de paz durante un ataque aéreo”:

“Es yerma la emoción del miedo y el odio. Apenas desaparece el miedo, la mente se despierta e instintivamente intenta revivir creando. (...) Por ello si tenemos que compensar al joven por la pérdida de su gloria y de su arma, démosle acceso a los sentimientos creativos”.⁴⁶

Aquesta proposta conté tot un programa de canvi cultural, de valors i pràctiques, que encara està plenament vigent.

Barcelona, febrer del 2006

---

⁴⁵ Ibid., p. 192.

⁴⁶ “Pensamientos de paz durante una incursión aérea”, op. cit., pp. 51-52.